

Antoni Jackowski

Peregrinus... Mundialis?... Polonus?... Cracoviensis?...

O kres ostatnich dwudziestu lat zazna-
czył się bardzo wyraźnie w zakresie
aktywizacji badań naukowych doty-
czących szeroko pojętej problematyki mi-
gracji pielgrzymkowych i ośrodków kultu re-
ligijnego. Ze względu na złożoność samego
zjawiska pielgrzymowania, studia z tej dzie-
dziny z natury rzeczy mają charakter inter-
dyscyplinarny. Migracje pielgrzymkowe i ośrodki kultu religijnego stanowią zatem
przedmiot zainteresowań zarówno przedstawicieli nauk teologicznych, jak również
historyków, geografów, socjologów, etnologów, historyków sztuki, psychologów
itd. Bardzo często jednak badania te prowadzone są jakby w izolacji, w odosobnie-
niu, na użytek własny autorów lub nielicznego kręgu odbiorców. Odczuwa się brak
przepływu informacji dotyczących takich studiów zarówno w obrębie danej dyscypli-
ny naukowej, a tym bardziej pomiędzy różnymi gałęziami nauki. Wprawdzie od połowy
lat osiemdziesiątych obserwuje się próby koordynacji takich badań (głównie w skali
międzynarodowej), nie przyniosły one jednak - jak dotąd - poważniejszych efektów.

Od blisko 15 lat bardzo aktywnym w zakresie studiów nad pielgrzymkami
i ośrodkami kultu religijnego stał się Kraków. Badania takie prowadzone są w róż-
nych placówkach Uniwersytetu Jagiellońskiego (m.in. Instytuty Geografii, Historii,
Historii Sztuki, Socjologii, Filologii Polskiej, Religioznawstwa, Katedra Etnologii),
w Papieskiej Akademii Teologicznej, w Wyższych Seminariach Duchownych wspólnot
zakonnych, w placówkach muzealnych (np. Muzeum Etnograficzne) itp. Obok pra-
cowników naukowych badania z tego zakresu prowadzą też studenci w ramach prac
magisterskich. Ta różnorodność działań sprawiła, że konieczne stało się podjęcie
próby zintegrowania środowiska naukowego Krakowa w zakresie interesującej nas
dziedziny. W Instytucie Geografii Uniwersytetu Jagiellońskiego utworzono środowi-
skowe, interdyscyplinarne Konwersatorium Pielgrzymkowe. Spotkania naukowe
odbywają się co miesiąc, a uczestniczą w nich i wygłaszają wykłady wybitni specjali-

ści z różnych uczelni i instytucji Krakowa. Konwersatorium stało się forum otwartym dla wszystkich (nie tylko z Krakowa) zainteresowanych zagadnieniami pielgrzymek.

Niezależnie od spotkań w ramach Konwersatorium Pielgrzymkowego uznano za celowe utworzenie naukowego periodyku poświęconego tej problematyce. W Polsce brak jest tego typu wydawnictwa specjalistycznego. Ukazujące się periodyki o zbliżonym charakterze związane są na ogół z poszczególnymi sanktuariami (np. „Studia Claromontana”, „Jasna Góra”), stąd i zakres publikowanych w nich materiałów bywa ograniczony. Istnieje natomiast duże zapotrzebowanie na czasopismo o bardziej ogólnym profilu. Lukę tę stara się obecnie wypełnić Zakład Geografii Religii Instytutu Geografii Uniwersytetu Jagiellońskiego poprzez wydawnictwo periodyczne „PEREGRINUS CRACOVENSIS”.

Sprawa tytułu stanowiła przedmiot wielu długich dyskusji. Ze względu na samą istotę pielgrzymowania i zasięg przestrzenny tego zjawiska pojawiły się trzy równorzędne propozycje, z których każda miała swoje uzasadnienie i każda nadawała się na tytuł nowego periodyku.

1. Peregrinus Mundialis

Migracje pielgrzymkowe mają zasięg ogólnosiwiatowy, występują na wszystkich kontynentach i we wszystkich religiach. Wbrew tendencjom ku sekularyzacji we współczesnym świecie, obserwuje się bardzo ożywiony rozwój pielgrzymek. W kościele rzymskokatolickim (ale nie tylko!) wpływ na to mają bez wątpienia liczne Podróże Apostolskie Jana Pawła II. Szacuje się, że ogółem w pielgrzymkach uczestniczy obecnie na świecie ponad 220 mln osób rocznie, z tego około 150 mln (blisko 70%) to chrześcijanie, 20-30 mln hinduiści, a około 40 mln wyznawcy islamu, buddyzmu, shintoizmu i innych religii. Ocenia się, że w samej Europie około 30 mln chrześcijan, głównie katolików, poświęca swe urlopy dla odbywania pielgrzymek.

Zjawisko pielgrzymowania notowano już w odległych epokach historycznych i przetrwało ono do dzisiaj. Wędrowki do uświęconych miejsc istniały niemal od zaczątków historii człowieka. Jako zjawisko religijno-społeczne podlegały one stałej ewolucji, na ich formy wpływ miały w ciągu stuleci nie tylko uwarunkowania religijne, ale także polityczne, historyczne, kulturowe. Niezmienna natomiast pozostawała sama istota tych migracji, a więc chęć obcowania z „sacrum”.

W chrześcijaństwie, w którym genezy pielgrzymek należy szukać w Biblii, obszarem o szczególnych wartościach religijnych jest Ziemia Święta, a przede wszystkim miejsca związane z życiem i męczeńską śmiercią Chrystusa. Głównym centrum jest Jerozolima, będąca równocześnie świętym miastem judaizmu i islamu. Większość (około 80%) miejsc pielgrzymkowych chrześcijaństwa jest jednak związana z kultem maryjnym, szczególnie rozwijającym się od czasów Soboru Trydenckiego (1545-1563). Spośród ośrodków pielgrzymkowych związanych z tym kultem główną rolę odgrywają obecnie Lourdes, Częstochowa, Fatima, a poza Europą Gwade-

lupe. Są one równocześnie głównymi - obok Rzymu - centrami pielgrzymkowymi chrześcijaństwa zachodniego. Natomiast z kultem grobów i świętych wiążą się przede wszystkim - obok wędrówek do Ziemi Świętej - pielgrzymki do Rzymu (groby Apostołów Piotra i Pawła) oraz do Santiago de Compostela (św. Jakub Większy).

Z monastycyzmem wschodnim i dawnym kultem pustelników wiąże się Święta Góra Athos w Grecji, która jest jednym z najbardziej czczonych miejsc prawosławia. Ponadto ważną rolę odgrywają w prawosławiu Sergijew, Poczajów, Kijów oraz grecka wyspa Tinos.

We współczesnym islamie wyróżnia się trzy podstawowe rodzaje pielgrzymek: „umra” (pielgrzymka mniejsza, Mekka), „hadżdż” (pielgrzymka większa lub pełna, Mekka) oraz „ziara” (tzw. odwiedzanie lub pobożne wizyty grobów świętych muzułmańskich). Pielgrzymka „hadżdż” zaliczana jest do jednych z najważniejszych ruchów migracyjnych. Stanowi ona jeden z pięciu podstawowych „filarów” islamu, a jej dopełnienie obowiązuje wszystkich dorosłych muzułmanów. Dla większości wyznawców pielgrzymka ta jest celem ich życia. Głównymi ośrodkami pielgrzymkowymi islamu są: Mekka („matka miast”, „środek świata”), Medyna (grób Mahometa), Jerozolima i Kairuan. Odrębną grupę stanowią święte miasta szyitów (zwłaszcza Kerbela, Kum, Meshed).

W buddyzmie główne ośrodki pielgrzymkowe wiążą się z miejscami związanymi z życiem i legendą Buddy: Lumbini w Nepalu (miejsce urodzenia Buddy) oraz w Indiach Bodh-Gaya, Sarnath koło Waranasi i Kuszinagara (miejsce śmierci). Wiele ośrodków pielgrzymkowych znajduje się w Sri Lance, Birmie, Tajlandii, Kambodży, Indonezji, Japonii oraz w Chinach (szczególnie cztery tzw. „święte góry buddyjskie”, a także Tybet).

W hinduizmie pielgrzymka uważana jest za jedną z głównych praktyk religijnych. W tradycji hinduizmu święte miejsca, szczególnie związane z wodami, są często określane jako „tirthas”. Przez pojęcie „tirtha” rozumie się najczęściej „miejsce przejścia” lub „święty bród”, gdzie każdy może się przeprawić na drugi brzeg rzeki. Symboliczne znaczenie „tirthy” jest szersze i znaczy przejście ze świata doczesnego do świata świętego, świata niebios. Rzeka jest starodawnym i złożonym symbolem kultowym Indii. Znaczna część „tirthas” o zasięgu ponadregionalnym związana jest z siedmioma „świętymi rzekami”: Ganges, Indus (Sindhu), Dżamuna, Narbada, Godawari, Kaweri i „niewidzialna”, mityczna rzeka Saraswati. Niektórzy wyznawcy hinduizmu odbywają pielgrzymki wzdłuż całych świętych rzek. Wzdłuż Gangesu wędrówka taka trwa około 6 lat, Narbady 3 lata, Godawari 2 lata. Ważną rolę odgrywa siedem „świętych miast”, z których najważniejsze to Waranasi (Benares, dawne Kasi).

Z migracjami pielgrzymkowymi mamy również do czynienia w większości pozostałych religii świata. W judaizmie głównym świętym miejscem jest nadal Jerozolima. Z innych ośrodków wymienić należy zwłaszcza Safed, Meron, Hebron oraz Karmel. W shintoizmie najważniejszymi ośrodkami pątniczymi są: Ise (największe sanktuarium narodowe Japonii), a także Izumo, Kioto, Nara oraz święta góra Fudzi.

W religiach Chin (taoizm, konfucjanizm) główne ośrodki pielgrzymkowe związane są z kultem Nieba. Kult ten sprawił, że najważniejsze miejsca pątnicze w Chinach wiązały się ze „świętymi górami”, które miały być (zwłaszcza Tai-szan) swego rodzaju „pośrednikiem” między Niebem a Ziemią.

Już te krótkie rozważania stanowią by mogły wystarczający argument za nadaniem nowemu periodykowi tytułu „Peregrinus Mundialis”. Podkreślałby on powszechność występowania na świecie zjawiska pielgrzymowania i otwarcie łam tego czasopisma dla tej problematyki.

2. Peregrinus Polonus

Tradycja wędrówek religijnych w Polsce sięga zarania chrześcijaństwa na naszych ziemiach, żeby nie wspomnieć o pielgrzymkach plemion słowiańskich w czasach pogańskich. Również obecnie migracje pielgrzymkowe stanowią swoisty fenomen tak religijny, jak społeczny i kulturowy, a uczestniczy w nich 6-7 mln osób rocznie.

Aktualnie rejestruje się w kraju około 500 sanktuariów pielgrzymkowych. Dominują sanktuaria maryjne - około 430 (ponad 85%), z tego ponad 130 (około 30%) z koronowanymi wizerunkami Matki Bożej. Niemal wszystkie ośrodki kultu należą do kościoła rzymskokatolickiego. Tylko kilka jest związanych z polskim kościołem prawosławnym (zwłaszcza Grabarka, Jabłeczna, Góra Jawor) czy kościołem greckokatolickim.

Zasięg oddziaływania ośrodków kultu religijnego jest zróżnicowany. Główne spośród nich - Częstochowa, Niepokalanów, Warszawa, Kalwaria Zebrzydowska, Oświęcim oraz Grabarka - mają charakter międzynarodowy. Grupę ośrodków o zasięgu krajowym stanowią m.in. Piekary Śląskie, Licheń, Gniezno, Góra Świętej Anny, Kraków, Jabłeczna.

Najważniejszym ośrodkiem pielgrzymkowym jest Częstochowa (4-5 mln osób rocznie). Od 1977r. obserwuje się zdecydowany rozwój pielgrzymowania pieszego do Częstochowy. Co roku w pielgrzymkach pieszych przybywa na Jasną Górę 200- 300 tys. osób. Do największych należy Pielgrzymka Warszawska, a najdłuższą trasę (około 600 km) pokonują pielgrzymki z Pomorza Zachodniego i Wschodniego oraz z Warmii. Większość pielgrzymów pieszych przybywa na Jasną Górę w sierpniu. Od kilku lat w pielgrzymkach tych bierze udział coraz więcej pątników z zagranicy, zwłaszcza w pielgrzymkach: Warszawskiej, Gdańskiej, Krakowskiej, Tarnowskiej, Przemyskiej i Góralskiej. Piesze pielgrzymki do Częstochowy stały się już swoistym fenomenem religijnym i społecznym w skali ogólnoświatowej, szczególnie zaś w świecie chrześcijańskim. Kalwaria Zebrzydowska do dziś uznawana jest za drugie po Jasnej Górze sanktuarium w Polsce. Ma tu miejsce połączenie kultu Męki Pańskiej z czcią Matki Bożej. Szczególnie wielu pielgrzymów przybywa w okresie Wielkiego Tygodnia (Misterium Pasyjne) i w czasie maryjnych uroczystości sierpniowych. W sieci ośrodków o zasięgu międzynarodowym coraz większą rolę odgrywa Grabarka, którą odwiedzają prawosławni pielgrzymi z całej Polski, a także z zagranicy,

szczególnie z terenów byłego Związku Radzieckiego oraz z Finlandii, Anglii, Węgier. W niektórych dzielnicach Polski silnie zaznacza się ludowe „zabarwienie” pielgrzymek regionalnych i lokalnych - zwłaszcza obszary górskie, Kaszuby, Śląsk, Warmia. A więc również tytuł „Peregrinus Polonus” miałby swe uzasadnienie.

3. Peregrinus Cracoviensis

Tradycje w zakresie pielgrzymek posiada również sam Kraków. Szczegółne natężenie pątnictwa notowano w średniowieczu. Specyficzną rolę odgrywał Kraków w okresie rozbiorów (tzw. „pątnictwo narodowe”). Współcześnie przyjazdy pielgrzymów wiążą się przede wszystkim z sanktuariami w Łagiewnikach (bł. Faustyna), w Mogile, a także z Wawelem i Skałką. W wielu sanktuariach notuje się uczestników turystyki religijnej. Wspomnieć też należy o specjalnej grupie pątników, jaką stanowią pochodzący z różnych krajów Żydzi, którzy odwiedzają obiekty kultu religijnego na krakowskim Kazimierzu.

Tak więc również pozycja Krakowa na mapie ośrodków pielgrzymkowych Polski jest znacząca i mogłaby stanowić wystarczające uzasadnienie dla ostatecznej wersji tytułu „Peregrinus Cracoviensis”. Ale nie ten argument zadecydował o wyborze nazwy periodyku. Przyjęty tytuł ma bowiem potwierdzać wysoką rangę - zarówno w skali krajowej, jak i międzynarodowej - krakowskiego środowiska naukowego w zakresie studiów dotyczących szeroko pojętej problematyki pielgrzymek i ośrodków kultu religijnego.

Peregrinus ... Mundialis?... Polonus?... Cracoviensis?...

(SUMMARY)

During the last 20 years one observes a considerable animation of investigations concerning widely understood problems of pilgrim migrations and the worship centres. Because of the complexity of pilgrimage, those studies have, of course, interdisciplinarian character.

Since some 15 years the very active centre of pilgrimage and worship centres research has become Cracow. This research is led in numerous units of the Jagellonian University, in the Papal Theological Academy, in the Higher Seminaries of monk communities, in the museums, etc. To integrate efforts of all those researchers, in the Institute of Geography, Jagellonian University, the interdisciplinary 'Pilgrimage Seminar' was created, in March, 1994. Meetings of this body are organized every month and the participants and lecturers are the outstanding specialist from various Cracow academical schools.

Beside these meetings, the participants of the Seminar decides to create the scientific journal dealing with those problems. In spite of the great interest, declared by scientific societies (not only the Cracow one) - still lacks in Poland such the journal. This gap can be filled by the Department of Geography of Religions, of the Institute of Geography, Jagellonian University, presenting the first issue of 'Peregrinus Cracoviensis'. This title should stress the traditions and contemporary role of Cracow as the pilgrimage centre, and also reflect the role - both in the national and international scale - of Cracow scientific society in studies concerning the widely treated problems of pilgrimage and the worship centres.